

MOVIMENTS PATRIMONIALS DE LA SEU DE GIRONA A L'ÈPOCA DEL BISBE BERENGUER DALMAU (1114-1144/45)

JOSEP CAMPRUBÍ SENSADA

Seminari de Paleografia, Codicologia i Diplomàtica de la Universitat Autònoma de Barcelona

Resum

La documentació conservada durant els trenta anys en què Berenguer Dalmau va ésser bisbe de Girona ens permet de veure amb força amplitud les variacions patrimonials que es produïren en aquesta institució, un fet que ens pot ajudar a comprendre la procedència dels béns que acumulaven les seus catalanes, si més no durant la primera meitat del segle XII.

Paraules clau

Berenguer Dalmau, catedral, Girona, patrimoni, bisbe, segle XII.

Abstract

The preserved documentation for the thirty years that Berenguer Dalmau was bishop of Girona allows us to see quite widely the variations produced in this institution, a fact that can help us to understand the heritage procedence of the goods that accumulated in the catalan headquarters in the first part of XII century.

Keywords

Berenguer Dalmau, cathedral, Girona, heritage, bishop, XII century.

A ningú se li escapa que la magnificència constructiva dels edificis catedralicis i la riquesa immobiliària que posseïen les seus episcopals són elements visibles d'un fort poder econòmic. Però, com obtenien el patrimoni que els donava aquest poder econòmic? Aquesta és una qüestió que sovint ha passat per alt als historiadors, ja que analitzar-la és una tasca feixuga, poc grata i d'un procés explicatiu que pot avorrir el lector. No obstant això, el resultat ens pot aportar dades valuoses.

Hem triat l'època del bisbe Berenguer Dalmau perquè és un període del qual s'ha conservat força documentació i variada, i a més existeixen estudis previs sobre aquest personatge que faciliten la comprensió del context (Merino-De la Canal, 1819, pàg. 198-206; Martí-Marquès 2006; Camprubí 2019 i 2021). El període cronològic estaria comprès entre 1114/15 i 1145/46,

tot i que hi incloem també els textos datats de 1112/13 i 1113/14, ja que sembla que fou un període de buit episcopal (Camprubí 2016 i 2017) i la poca documentació que coneixem d'aquest moment sovint és ratificada posteriorment pel bisbe Berenguer Dalmau (Camprubí 2019).

Bona part dels documents de l'època estan datats pel rei Lluís i com que de reis amb aquest nom a inicis del segle XII n'hi ha dos, els quals van regnar l'un després de l'altre (Lluís el Gros i Lluís el Jove), podria ser que estiguem atribuint documents a un d'ells però que en realitat siguin de l'altre i no ho sapiguem. Això pot passar en aquells textos dels quals no coneixem dades del context. En tot cas, no hem de fixar-nos en casos concrets sinó en fets generals, en aquelles constants que es van repetint i que apareixen sigui quin sigui el nombre de textos conservats. La mostra és suficientment àmplia com per a no enganyar-nos. D'altra banda, som conscients que mai podrem saber exactament els béns que gestionava la Seu, ja que des del segle XII fins avui s'han d'haver perdut documents. Aquest treball ha d'ésser, doncs, una recerca tan aproximada com puguem de la realitat del passat, malgrat les nostres ignoràncies i llacunes documentals. És per això que a l'anàlisi dels gràfics i dels textos parlem de tendències, és a dir, allò que aniríem trobant repetit proporcionalment si poguéssim augmentar la mostra.

Una de les qüestions que deixem pendents és la localització dels topònims que ens apareixen documentats. Alguns són fàcilment reconeixibles pel lector mentre que d'altres són difícils d'ubicar. La identificació topogràfica definitiva mereixeria un estudi a part que sobrepassa els objectius d'aquest article, igual que ho seria la identificació dels personatges.

Tot i que alguns dels documents conservats als arxius catedralicis i episcopals gironins d'aquesta època ja han estat publicats (per exemple Marquès 1984 i 1993; Camprubí 2012), nosaltres utilitzem les versions manuscrites dels textos a fi i efecte de tenir una lectura pròpia dels fets que analitzem. Pel que fa als foranis, sí que consultem els publicats excepte en casos especials.

Per citar fulls de manuscrits o còdexs, la cara del dret l'anomenem recte (r) i la del darrere, vers (v).

Per a la datació dels textos hem utilitzat el sistema Camprubí 2022 de datació documental, el qual remetem al lector (Camprubí 2022).

Les sigles que emprem per indicar els pergamins i els manuscrits, ordenades alfabèticament, són les següents:

ACA = Arxiu de la Corona d'Aragó (Barcelona)

ACG = Arxiu Capitular de Girona

ADG = Arxiu Diocesà de Girona

AMMC = *De las antigüedades del Monasterio de San Martín Sacosta*. Manuscrit 9/2309 (Reial Acadèmia de la Història de Madrid)

CC = Cartoral de Carlemany (Arxiu Diocesà de Girona). Numerat per pàgines, no per fulls

LFM = *Liber Feudorum Maior* (Arxiu de la Corona d'Aragó, Barcelona)

LLDM = Llibre dels delmes de la Mitra, registre 1, calaix 5 (Arxiu Diocesà de Girona)

LLGSM = Llibre Gran de la Sagristia Major (Arxiu Capitular de Girona)

LLT = *Llibre Transumpta Instrumentorum II*, manuscrit 156 (Arxiu Capitular de Girona)

LLVCG = Llibre Verd de la Catedral de Girona (Arxiu Capitular de Girona)

PON = Sulpici Pontich, *Episcopologi y Serie dels Prebendats*, ACG, manuscrit 105 (Arxiu Capitular de Girona)

RC = Llibre *Rubricis Coloratis* (Arxiu Diocesà de Girona)

1. INCREMENT PATRIMONIAL

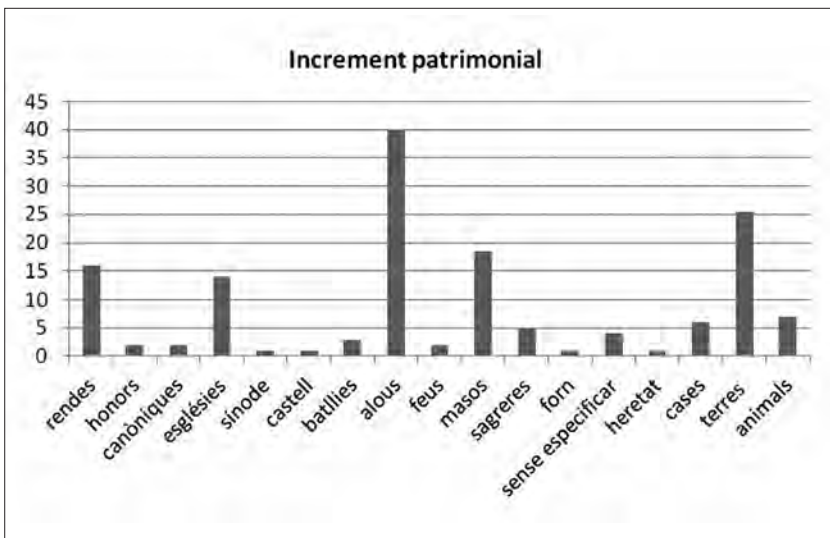
És molt difícil de saber la totalitat dels béns monetaris que entraren a formar part del patrimoni de la Seu procedents del pagament de rendes, censos o altres vies, ja que només se'n deixava constància escrita en casos especials. Així, hem d'acceptar que les dades que donem resten incompletes i són menys de les que en realitat hi hagueren. No obstant això, pel que fa als béns immobles, tot i que per força se'ns n'han d'escapar perduts en l'oblit del temps, la visió que tenim és prou representativa com per fer-nos una idea força aproximada de l'augment de possessions i de la seva diversitat. El criteri que pugui emprar cada historiador a l'hora de fer l'anàlisi també pot fer variar el resultat final, ja que, per exemple, nosaltres hem comptabilitzat com a ingressos els retorns de béns procedents de la finalització d'arrendaments (alguns d'ells anomenats definicions), tot i que ja eren propietats anteriors de la Seu, cosa que una altra persona podia no haver tingut en compte, i, per tant, els seus percentatges globals serien uns altres, però les tendències seguirien directrius similars.

Dels béns que passaren a formar part del patrimoni de la Seu durant la regència del bisbe Berenguer Dalmau, nosaltres tenim coneixement i constància documental, tal com veurem més endavant, dels següents: setze possibles nous indrets on s'hi cobraven rendes, dues honors (sense

especificar què contenien), dues canòniques, almenys tretze esglésies i la quarta part d'una altra, un sínode, un castell, dues batllies conegudes i altres de diverses sense especificar quantes eren, quaranta alous (dels quals tres només parcialment), dos feus, divuit masos i mig, quatre sagreres i algunes més sense que se n'especifiqui el nombre, un forn, quatre propietats sense dir en què consistien (una d'elles cedida parcialment), una heretat, tres cases comptades i altres sense especificar-ne el nombre, una cort, una coromina, sis camps i mig, cinc feixes, dues terres, dues vinyes (camps de vinya), vuit oliveres, un hort, un clos, dues tines comptades i altres sense especificar-ne el nombre, vaixelles sense especificar quantes, una bàscula gran i una de petita, un bagul, un barril, dos bous, dos porcs, una mula, una euga, un ase, mitja quartera d'oli, ordi (dos modis, sis sesters) i una mida de blat.

Tenim constància de l'entrada de moneda per valor aproximat de 523,5 sous i 6 diners (agrupats en 199,5 sous, 13 morabatins i 41 mancusos).

En el gràfic *Increment patrimonial* recollim aquestes dades, excepte les monetàries. Hem agrupat amb la denominació de *terres* tot el que eren camps, vinyes, oliveres, coromines i conreus; en el mot *cases* també hi hem inclòs una cort i un clos; en el cas de *batllies*, *sagreres* i *cases* on no s'especifica el nombre concret n'hem comptat una per a cada referència, ja que no en sabem el nombre exacte, i hem deixat de banda les entrades de moneda i els béns mobles, ja que són de mal comptabilitzar. Sí que incloem el nombre

(no la quantitat) de noves rendes en llocs concrets, car entenem que són derivades de la incorporació de nous béns immobles.

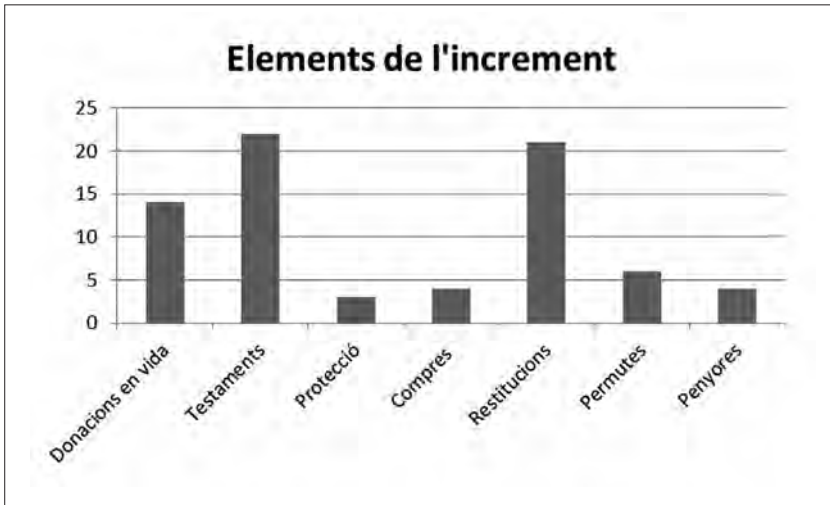
La tendència que hi veiem és que l'increment patrimonial més significatiu està representat pels alous¹ (27,03 %), seguit de les terres (17,3 %), masos (12,5 %), noves rendes (10,8 %) i esglésies (9,5 %). Això significa que a més a més d'incrementar físicament el patrimoni també augmenta la capacitat de recaptar i de controlar el territori, sobretot a través dels alous i de les esglésies.

Tot seguit analitzarem els casos coneguts tot classificant-los per categories. Per fer-ho, ens hem basat en la terminologia dels escrivents de l'època però també en el contingut i en el context dels documents. Diem això perquè en fer una anàlisi, ens hem adonat que, per exemple, el mot *donació* s'aplica tant a cessions gratuïtes, com a compravendes, a arrendaments, a definicions i a tot allò que comporti un traspàs de drets sobre una propietat. Per tant, aquest mot tot sol no ens aporta cap especificació i cal deduir què significa en cada cas pel context.

Els apartats de l'increment patrimonial els hem ordenat, sempre que ha estat possible, per estaments socials i per cronologia a fi i efecte d'intentar saber la provenença social de qui participa en cadascun d'ells.

Si observem el gràfic *Elements de l'increment*, veurem que la major part de l'augment patrimonial prové de cessions gratuïtes, un 48,65 % del total, repartides en un 18,92 % per a les donacions en vida i un 29,73 % per a les deixes testamentàries. Les restitucions representen un 28,39 %. tot i que fan referència a béns de la Seu arrendats o traspassats. Les compravendes, en canvi, només representen el 5,4 % del total, igual que les penyores. Les permutes, que són el 8,11 % dels casos, teòricament no alterarien la balança, ja que es tracta de l'intercanvi d'una propietat per una altra de similar, tot i que en alguns casos i pel contingut dels documents, podria ser que la Seu rebés una propietat lleugerament superior a la que cedeix. Tot plegat ens indica que la tendència principal és incrementar el patrimoni a través de cessions gratuïtes, és a dir, sense cap o gairebé cap despesa econòmica a canvi i que, per tant, sigui un model de creixement altament rendible.

¹ Immobles dels quals el propietari no paga rendes a ningú. Per saber més exactament què és un alou vegeu Martí, 1997.

Donacions en vida a la Seu

Alguns membres de l'estament religiós cediren béns a la Seu, com ara el clergue Pere Goltred, el clergue Pere Bernat, Guillem Bernat i Pere Guillem², protegits de la seu de Girona, els quals donaren un alou franc que tenien a la parròquia de Sant Vicenç de Viladesens i al terme de Mata, i també una sagrera (cellera), béns que podien seguir tenint mentre visquessin a canvi de pagar el cens de dues gallines i amb la condició que quan morissin la tinença passés als seus parents propers, que també haurien de pagar tasca (l'onzena part de la collita aproximadament).

Pel que fa als laics, Oliarda i el seu fill Guillem³ donaren un alou que tenien al comtat de Besalú, dins la parròquia de Sant Julià de Galliners, i que era als llocs anomenats el Serrat i la Coma, en el qual la filla d'Oliarda, que també es deia Oliarda, hi podria viure amb els seus fills fins que es morís, pagaria tasca, i després de la seva defunció la propietat seria totalment per a Santa Maria de Girona; Florència, juntament amb els seus fills Pere Ferrer, Ermengarda i Ledgarda⁴, cedí un alou format per vuit peces de terra situades al comtat de Girona, a les parròquies de Sant Vicenç de Canet i Santa Cecília

² El 19 d'abril de 1140 (1139). ADG, CC, pàg. 272-273.

³ El 8 de desembre de 1114 (1113). ACG, pergamins, 150; ACG, pergamins carpeta còpies, doc. 10.

⁴ El 29 de setembre de 1115 (1114). ACG, pergamins, 157.

de Montcal, i una propietat de la qual un personatge anomenat Cartellà rebia dues oques com a cens; Guisla i els seus fills⁵, per remei de la seva ànima i la de llurs familiars, donaren la part del forn que tenien dins dels murs de la ciutat de Girona, car l'altra part ja l'havia cedit anteriorment a la canònica un consanguini seu, i demanaren ésser enterrats a l'església de Santa Maria de la Seu; Bota i el seu fill Guillem Ponç de Palol⁶ donaren un alou que posseïen a la parròquia de Sant Pere de Juià i que tenien arrendat, excepte una vinya que estava cedida en feu a Guillem Bertran; Berenguer Ramon⁷, per remissió dels seus pecats i els de la seva família, cedí la capellania de l'església de Sant Martí de Llémna; Pere Ramon, anomenat Vinagre⁸, conjuntament amb el seu fill Agret, cediren un alou i una heretat que tenien a la parròquia de Sant Andreu de Serinyà; Estefania i els seus fills Pere Guerau, Ramon Guerau, Berenguer Guerau i Arnau⁹ donaren un alou que tenien a la parròquia de Sant Vicenç de Canet, propietat que Estefania havia rebut per herència del seu pare, amb la condició que mentre fos viva la pogués seguir utilitzant a canvi de pagar tasca, i quan morís passaria tot a la Seu, la qual l'hauria d'arrendar als fills d'Estefania; Bernat de Viladamat¹⁰ renovà el conveni que havia fet la seva mare pel qual donava les dècimes d'un alou que tenia a Palafolls i, a canvi, el sagristà de la Seu havia de tenir una làmpada encesa durant quaranta dies (se suposa que per remissió de les seves ànimes); els esposos Guillem Bernat¹¹ i Ermengarda, juntament amb Arnau Guillem i Adaled, que també eren matrimoni, donaren un alou franc que tenien a la parròquia de Sant Esteve de Sords; Bernat Adalbert de Navata i els seus fills¹² cediren l'església de Sant Esteve de *Manibulo* (Avinyonet); Ermengarda¹³, per remei de la seva ànima, donà un alou que tenia a Paret Rufí; Arnau Seniofred de l'Hort dels Grecs¹⁴ donà un alou que havia comprat a Guillem Bernat de Navata i a Arnau

⁵ El 18 de desembre de 1115 (1114). ADG, Pia Almoïna, doc. 4044, Girona n. 15. Tot i que la comptabilitzem en aquest apartat, qui sap si podria ser una restitució o definició.

⁶ El 7 de gener de 1116 (1115). ACG, pergamins còpies, 11.

⁷ El 25 de desembre de 1121 (1120). ACG, pergamins, 179.

⁸ El 26 de desembre de 1130 (1129). ACG, pergamins, 205.

⁹ El 27 de març de 1133 (1131). ACG, pergamins, 206.

¹⁰ El 9 d'abril de 1132 (1131). ACG, pergamins, 208; ADG, Dotalies llibre II, pàg. 212 recte.

¹¹ El 18 de maig de 1133 (1132). ADG, CC, pàg. 284.

¹² El 8 de març de 1132/33. Marquès 1995, doc. 475.

¹³ El 13 d'octubre de 1136 (1135). ADG, CC, pàg. 369.

¹⁴ El 13 d'agost de 1138 (1137). ACG, pergamins, 230.

Joan, preposits (pabordes) de la Seu, i Ramon Pere Bonardell¹⁵, per remei de la seva ànima i de la dels seus parents, donà un alou situat davant de la ciutat de Girona, de manera que el prevere i cabiscol Pere, enviat i fillol seu, pogués gaudir d'aquest alou fins que morís a canvi d'una làmpada encesa a l'altar de Santa Maria.

La major part dels donadors en vida són persones laiques, un 91,6 % dels casos conservats, enfront d'un 8,4 % de clergues. Que els laics que ens apareixen facin cessions d'alous, drets o masos indica que tenien un determinat pes social i econòmic local, i per tant no creiem que es tracti de pagesos pròpiament dits.

Deixes testamentàries

Com a conseqüència de les darreres voluntats, el patrimoni de la Seu augmentà a partir de diverses cessions.

Ramon Berenguer III, comte de Barcelona¹⁶, deixà les capellanies que tenia a diversos llocs del bisbat i la canònica de Boada. Hi ha un altre testament anterior de Ramon Berenguer III¹⁷ on supedita el bisbat de Girona a Ramon Berenguer IV, però no sabem si hi fa deixes, ja que el pergamí està trencat i hi manca la meitat de dalt.

Pel que fa a l'estament eclesiàstic, sabem que en un testament fet vint anys abans de morir¹⁸, el bisbe Berenguer donava a la Seu tots els béns que havia rebut dels seus pares, però no especificava quines propietats eren, i tampoc sabem quants en tenia realment en el moment en què morí.

Alguns clergues o canonges tenien present la Seu a l'hora de testar. Així, el sagristà Ramon Miró¹⁹ deixà a la canònica de Santa Maria dos bous i dos porcs, i al tresor una mula i una euga; el clergue Guillem Bernat (possible canonge)²⁰ manà ésser enterrat a Santa Maria de la seu de Girona, on deixà quaranta sous per a la seva sepultura i misses, un alou a Ultramort i una

¹⁵ El 18 de març de 1144 (1143). ACG, carpeta còpies, doc. 24; ACG, LLGSM, 75 recte-vers.

¹⁶ El 8 de juliol de 1130 (1131), testament. ACA, Cancelleria, pergamins Ramon Berenguer IV, 6; ACG, pergamins, 227 bis. Condicions sacramentals fetes el 19 d'agost de 1130 (1131) (Udina 2001, doc. 12).

¹⁷ El 7 de març de 1122; Baiges et alii 2010, doc. 537.

¹⁸ El 10 de maig de 1124 (1123). AMMC, pàg. 42.

¹⁹ El 30 de desembre de 1118/1119. Condicions sacramentals. ACG, LLGSM, 64 vers-65 vers.

²⁰ El 23 de setembre de 1127 (1126). Testament. ACG, pergamí, 193.

tina a Parets, dos modis d'ordi per a l'obra de la seu, cinc morabatins, un ase amb les bestes, una lliura de plata i una copa de plata per a fer un calze, i el prevere Berenguer Guillem²¹ manava ésser enterrat a la Seu i li deixava tres masos a Serrallonga, una feixa de terra al costat del camí que anava a Rovirola i un clos amb un perer que tenia a Sant Pere de Galligants i que volia redimir amb el que tenia plantat al costat del torrent de Tornavells, quaranta-un mancusos per a la taula de l'altar de Santa Maria, cent sous que li devia el bisbe, deu sous de plata, un bagul, una vinya al costat del vilar de Canet, una tina, un barril, sis morabatins per al cor que s'estava construint a l'església, dos pollastres de cens d'unes cases de Sant Vicenç de Canet, mig mas de Vilarara (a un lloc anomenat Pujol), sis sesters d'ordi per a fer el seu sepulcre i sis sous de plata.

Entre els laics destaquem les deixes que feren alguns dels nobles que solien acompanyar el comte de Barcelona en fets o resolucions. Trobem Ramon Dapifer²², qui cedí l'alou de Prat, i Rimbau de Bassella²³, que abans d'anar de viatge al Sant Sepulcre deixà a la Seu el castell d'Aro i els honors de Santa Cristina d'Aro i de Santa Maria de Fenals.

Altres propietats les obtindria de Ramon Guadall²⁴, qui demanava ésser enterrat a Santa Maria de la seu de Girona, a la qual li deixava el seu alou, batllies, sagrares, cases i casals que tenia a Canaleta, al costat del camí francès, un alou a Sant Miquel, una casa d'Arnau Guifré, vaixelles, tines, una bàscula gran i una de petita (tots ells recipients relacionats amb les tines) i deu sous de plata que tenia el sagristà Ramon; Bernat Isoard cedia un alou situat al lloc de la Pera²⁵; Miró Bonfill²⁶ donava a la Seu l'església de Sant Bartomeu, un mas que era d'Arnau Esteve, una casa, una feixa de terra anomenada la Crosa i mitja quartera d'oli per remei de la seva ànima; Berenguer Amat cedia un alou i una vinya²⁷; el vescomte Ponç²⁸, abans de partir en una expedició del rei d'Aragó, donava a la Seu el mas de Ramon Arnau de Franciac i un anomenat de

²¹ El 10 de març de 1134 (1133). Testament. ACG, pergamins, 216; ACG, pergamins, 217; LLT, full 218 recte.

²² El 17 de novembre de 1120; Monsalvatge 1901, vol. XI, n. 444; Testament.

²³ El 12 de maig de 1132. Testament. ACG, pergamins, 218.

²⁴ El 27 de juny de 1114 (1113). Condicions sacramentals. ADG, CC, pàg. 197-199.

²⁵ El 30 de gener de 1119 (1118). Condicions sacramentals. ACG, pergamins, 169.

²⁶ El 12 de març de 1120 (1119). Testament. ADG, pergamins de Sant Feliu, doc. 1.

²⁷ El 26 de febrer de 1122 (1121). Testament. ADG, pergamins de la Mitra, calaix 17, doc. 79.

²⁸ El setembre o l'octubre de 1125 (1124). Testament. ACG, pergamins, 187.

Gotarra; Guillem Guillem de Montpalau²⁹ deixava la quarta part de l'església de Pineda que sembla ser retenia de forma injusta; els germans Arnau, Ramon i Berenguer³⁰ donaren un camp alodial situat a la parròquia de Santa Maria de Vilamarí, cessió que el difunt pare dels donadors ja havia disposat al seu testament per remei de la seva ànima; Ramon d'Ollers³¹ donà les penyores que tenia de Berenguer de Pontós i que estaven situades a Parets; Guillem Ramon³² manà ésser enterrat al cementiri de la seu de Girona, església a la qual deixà dotze sous, i a més a més al testament s'esmentaven genèricament unes propietats a Bescanó i a Sant Feliu que anteriorment havia cedit al bisbe (entenem que com a representant de la canònica); Pere Ameli³³ donava un camp de Salt, vint sous de diners, una volta amb una cort que era al costat de la casa de Sant Miquel, un alou de Vilaroja per tal que hi hagués una làmpada encesa, un mas on habitava Bernat Pasqual, un camp i una vinya; Pere Ramon³⁴ deixava un morabatí a la seu de Girona; Pere Guillem, de Sant Vicenç de Camós³⁵, cedia sis diners per a l'obra de la Seu; Berenguer³⁶ donava tres sous que s'havien de repartir entre l'obra de la Seu i el bisbe; Bernat Umbert³⁷ deixà una mida de blat, i Berenguer de Terrades³⁸ donà un morabatí per a l'obra de la Seu.

Si observem els textos relacionats amb les deixes testamentàries, veurem que les persones que les fan tenen altres propietats a part de les que donen a la Seu (alous, diners, terres, etc.), cosa que indica el seu pes social i econòmic. El mateix fet de testar indica que hi ha patrimoni per repartir, ja que un pagès, en cas que fos propietari, possiblement deixaria l'herència a un descendent, però no a la Seu, excepte que fos per necessitat imperiosa, ja que les famílies camperoles necessitaven la terra per a sobreviure. Qui dona a la Seu és perquè té alguna cosa per donar, perquè durant la vida n'ha obtingut algun favor o perquè el pensa obtenir, ja sigui material o espiritual, i és per això que aquest apartat ens facilita un llistat de persones o famílies

²⁹ El 18 de març de 1131 (1130). Condicions sacramentals. ACG, pergamins, 198.

³⁰ El 4 d'abril de 1131 (1130). Donació com a conseqüència d'un testament. ACG, pergamins, 200; LLT, full 73 recte - 74 recte; LLT, full 192 recte.

³¹ El 6 de març de 1133; Marquès 1995, doc. 478; Testament.

³² El 30 d'abril de 1135 (1134). Testament. ACG, pergamins, 221; CC, pàg. 354-356; LLT, full 186 recte.

³³ El 12 d'agost de 1138 (1137). Condicions sacramentals. ACG, pergamins, 231.

³⁴ El 7 de juliol de 1139 (1138). Testament. ACG, pergamins, 233.

³⁵ El 7 d'abril de 1143 (1142). Condicions sacramentals. ACG, pergamins, 240.

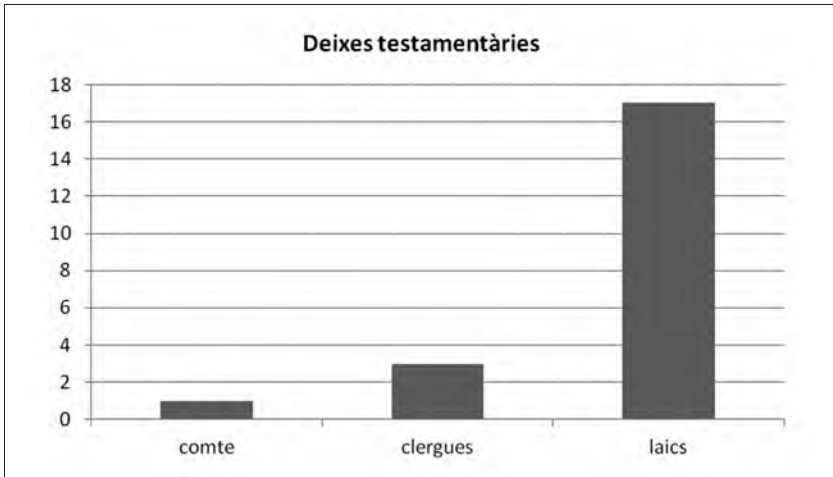
³⁶ El 10 d'abril de 1143 (1142). Testament. ADG, Pia Almoïna 6180, Vilafreser doc. 400.

³⁷ El 8 d'abril de 1143/44; Pérez, 1998, doc. 105. Testament.

³⁸ El 21 d'agost de 1144 (1143). Condicions sacramentals. ADG, pergamins de Cadins, doc. 3.

amb cert pes econòmic susceptibles de rebre o d'haver rebut un tracte favorable per part d'aquesta institució.

Què observem en el gràfic *Deixes testamentàries*?

Que el 75 % dels testadors són persones laiques, exceptuant-ne el comte, que el comptabilitzem a part per raó de la seva importàcia i singularitat. La quantitat de donadors clergues és menor, un 25 %, però cal tenir en compte que normalment, i segons observem a la documentació, quan els clergues fan una donació testamentària a la Seu li cedeixen més quantitat de béns que no pas els laics, ja que aquest darrers reparteixen les seves possessions principalment entre els familiars. És a dir, que a l'hora de testar hi ha una tendència a repartir els béns intentant beneficiar al màxim possible l'estament al qual pertany el donador.

Donacions a canvi de manteniment o ajuda

La Seu també obtenia béns per donar protecció a determinades persones, tot i que els documents que ens han arribat no especifiquen exactament en què consistia.

Per exemple,³⁹ Berenguer, clergue de Pujals, donà a Déu i a la canònica de Santa Maria de la seu de Girona un mas alodial i unes feixes que estaven

³⁹ El 2 de novembre de 1131 (1130). ADG, CC, pàg. 281-282.

situades entre els rius Matamors i Merdança, a la parròquia de Sant Joan de Borgonyà i a Sant Joan de Corts, a canvi que la Seu l'ajudés i el defensés en la resta de les seves propietats.

Semblant és el cas d'Arnau Pere, capellà de Santa Margarida⁴⁰, que donà a Déu, a Santa Maria de la Seu, al bisbe Berenguer, a l'ardiaca Guillem de Sant Martí i al sagristà Arnau Joan l'església de Sant Miquel de Castellar, situada al comtat de Besalú, a la vall Bisa, als termes de Santa Maria de Ridaura i de Sant Andreu del Coll, a canvi de protecció per a l'església de Santa Margarida.

Un altre seria el cas de Berenguer Ramon, anomenat de Santa Palladia,⁴¹ qui, en presència del bisbe, donà a Déu i a la canònica de Santa Maria de la seu de Girona dues parts d'un alou i d'una heretat situades a les parròquies de Santa Palladia, Sant Sadurní de Salzet i altres llocs, a canvi que la Seu el mantingués durant tota la vida. La tercera part de la propietat era per a Ramon Odeguer de Munells, senyor seu.

Igual que en els dos apartats anteriors, pel tipus de possessions que es donen, els personatges que fan la cessió han d'ésser persones amb un cert poder econòmic i social. Fixem-nos que, de tres casos, dos d'ells formen part de l'estament eclesiàstic.

Compres

De vegades els petits propietaris, per tal de poder subsistir, havien de vendre tots o part dels seus béns immobles i convertir-se en arrendataris de la mateixa terra que havien venut. Aquest és el cas de Nèvia, que, amb son fill Pere, vengueren a la Seu una part de l'alou que tenien a la parròquia de Sant Esteve de Sords⁴². La mateixa Nèvia, amb els seus fills Pere, Guillem i Ramon, feren una altra venda a la Seu que consistia en un alou a Sant Esteve de Sords, al costat de la Burgada (o Brugada), format per una casa amb tres oliveres (vol dir tres camps d'oliveres), i es convertiren en arrendataris a canvi d'un cens anual de dues gallines per la casa i quart (la quarta part de la collita) i braçatge (jornades de treball gratuïtes a favor de l'amo) per les oliveres⁴³. El mateix document ens diu que encara ven sis oliveres més al lloc anomenat Burgada o Brugada; al mateix indret Berenguer Guillem, la

⁴⁰ El 3 de gener de 1145 (1144). ACG, LLGSM, full 94 vers - 95 recte.

⁴¹ El 8 de març de 1124 (1123). ADG, pergamins de la Mitra, calaix 17, Sant Sadurní, n. 112.

⁴² El 28 de novembre de 1129 (1130). ADG, CC, pàg. 283-284.

⁴³ El 15 de gener de 1130 (1129). ADG, CC, pàg. 281.

seva esposa Estefania i llurs fills Pere i Joan vengueren a la Seu dues peces alodials de terra, i creiem que les pogueren continuar treballant, ja que la Seu n'havia de cobrar cada any quart i braçatge,⁴⁴ i posteriorment també vengueren un altre alou amb oliveres a canvi de convertir-se en arrendataris amb un cens de quart, braçatge i dues gallines⁴⁵, i encara al mateix indret, Pere Bord i la seva esposa Raimunda, juntament amb Arnau i la seva esposa Maria, vengueren dues oliveres (suposem que incloïa el terreny on eren) a la Seu i es convertiren en arrendataris d'elles a canvi de quart i braçatge⁴⁶. Aquestes compres les efectuà el clergue Ponç d'Urgell en nom de la canònica, totes en un mateix indret i a laics.

Bernat Joan, la seva esposa Dispòsia, Beatriu, germana de Dispòsia, i el seu feudatari, Bernat d'Adri⁴⁷, vengueren a la Seu l'església de Sant Joan de Borgonya amb tots els drets, excepte aquells que eren a l'alou de Bernat d'Adri, per cent morabatins, cinquanta en or i cinquanta en mules, un tracte que ja s'havia fet temps enrere, però els donadors, injustament, encara ho retenien.

Tot i que fer interpretacions de vegades pot ésser arriscat, Nèvia i Berenguer Guillem, pel fet de vendre alous, semblen persones que han tingut un cert pes social o econòmic i que ara han hagut de vendre les seves possessions i convertir-se en arrendataris. En canvi, els personatges de la tercera venda podien haver estat pagesos, ja que només venien oliveres, o en tot cas una porció de terra petita. Els de la quarta, però, havien d'ésser poderosos, ja que posseïen una església que tenia propietats adscrites.

Restitucions i definicions

Les restitucions solen ésser conseqüència de la resolució de sentències judicials o arbitrals en les quals hi ha implicades esglésies o propietats relacionades amb la Seu. Les definicions, en canvi, han de respondre al retorn de propietats com a conseqüència de la finalització d'un arrendament o d'una cessió temporal, i per això la seu els reemborsa els diners de la fiança inicial. De totes maneres, el mot *definició* pot usar-se en qualsevol dels dos casos i no té gaire sentit separar-los.

⁴⁴ L'11 de gener de 1130 (1129). ADG, CC, pàg. 283.

⁴⁵ El 25 de febrer de 1131 (1130). ADG, CC, pàg. 236.

⁴⁶ L'1 d'abril de 1131 (1130). ADG, CC, pàg. 287.

⁴⁷ El 4 de juliol de 1142/43. ACG, CC, pàg. 167-168; ACG, LLVCG, full 199 recte.

De les restitucions i/o definicions que hem trobat documentades, tenim constància del retorn d'un alou a Castelló d'Empúries cedit pel comte Ponç Hug⁴⁸ i coneixem una donació del comte Ramon Berenguer III⁴⁹, el qual cedí a la Seu l'església de Sant Martí sa Costa amb totes les seves pertinences i alous.

Gairebé tots els casos de definicions/restitucions provenen de laics, com per exemple Bernat Ramon de Mata⁵⁰, qui retornà el mas de Verdaguer, amb tots els seus drets, pel qual havia pleitejat amb els canonges; Pere Ramon de Mata⁵¹ donà una propietat que tenia a Bianya; Ramon Ramon de Santa Coloma i el seu fill Bernat⁵² cediren una batllia amb els seus drets, la propietat d'Estanyol, un camp anomenat de la Crosa, la undècima part del que tenien a una propietat de Ramon Barons i la undècima part d'un alou de Montcal; Guillem de Cervià⁵³ donà una sagrera, amb tots els censos i serveis, situada a Sant Feliu de Celrà; Arnau Guillem de Cartellà⁵⁴ restituí els alous de les Preses, amb l'església de les Fonts, la tasca de Santa Maria de la Bisbal i el feu de Ventanac, els alous de Sunyer Rufí, Adalbert de Cartellà, Cartellà, Tornavells, el del clergue Dagobert i els seus germans, el de Guillem Seguer i el de Freixenet; Berenguer Guillem⁵⁵, la seva esposa Estefania i llur fill Pere donaren a Déu, a la canònica de la Seu (de Girona) i al clergue Ponç d'Urgell tot allò que retenien injustament a l'alou de Burgada (o Brugada, Sords); Ermengarda, esposa del difunt Arnau Bliguer de Monells, juntament amb els

⁴⁸ Recollit en dos documents del 17 d'agost de 1128.

Primer text: ACA, Reial Cancelleria, pergamins de Ramon Berenguer III, n. 292; ACA, Reial Cancelleria, pergamins de Ramon Berenguer III, n. 241, quart text; ACA, Reial Cancelleria, pergamins de Ramon Berenguer III, n. 241 bis, quart text; ACA, LFM, Reial Cancelleria, registre 1, fol. 66v; ACG, pergamins carpeta còpies, doc. 17, text primer; ACG, LVCG, full 92 recte fins 93 recte; ADG, LVCG full 174 vers fins 176 vers.

Segon text: ACA, Cancelleria, pergamins de Ramon Berenguer III, doc. 291; ADG, pergamins de la Mitra, calaix 8, n. 21; ACG, pergamins carpeta còpies, doc. 17, text segon; ACG, LLVCG, fulls 93 vers - 94 vers; ACG, LLVCG, fulls 175 vers - 176 vers.

⁴⁹ El 19 de novembre de 1121/22. ACG, pergamins, 182; ACG, LLVCG, pàg. 190 vers-191 recte; còpia no localitzada d'un llibre de barxiver mossèn Planas, text que existia a inicis del s. XVII; AMMC, pàg. 41.

⁵⁰ El 13 de setembre de 1115 (1114). ADG, CC, pàg. 253-254.

⁵¹ El 8 de maig de 1115 (1114). ACG, pergamins, 152.

⁵² El 5 de febrer de 1116 (1115). ACG, pergamins, 154.

⁵³ El 19 de desembre de 1118 (1117). ACG, pergamins, 173; ADG, CC, pàg. 203.

⁵⁴ El 30 d'agost de 1125 (1124). ADG, CC, pàg. 170-171; ACG, LLVCG, fulls 191 vers - 192 recte.

⁵⁵ El 28 de novembre de 1129 (1128). ADG, CC, pàg. 282-283.

seus fills Guillem i Pere⁵⁶, donaren a la seu de Girona, als seus canonges i al bisbe, un camp a Celrà amb una cellera, un mas i la seva riquesa (*pecunia*), i un mas anomenat *Expodoia*, que era als termes de Sant Iscle de Bàscara i de Sant Miquel de Terrades, donació que feren per esmerçar el mal que Pere Bliguer va fer contra Santa Maria de la Bisbal, i a canvi reberen vint morabatins d'or; els germans Guillem i Ramon de Serra⁵⁷ donaren a Déu, a Santa Maria (de la seu de Girona), al sagristà Bernat i als que els succeïssin els drets d'usatge i conreu de les dècimes i primícies de l'església de Santa Maria de Serra que Guillem i Ramon tenien en contra de la voluntat del sagristà; el bisbe Berenguer i la canònica compraren a Ermesèn i als seus fills Ramon, clergue, i Bernat, cavaller⁵⁸, un alou situat a la parròquia de Sant Joan de Borgonyà a canvi de deu morabatins, una propietat que havia estat cedida anteriorment a la Seu per Adaled però Ermesèn la reclamava com a seva i, després d'un judici, mitjançant aquesta compra-venda, Ermesèn renunciava a favor de la Seu sobre qualsevol dret o propietat que hi pogués tenir; Estefania de Fonolles⁵⁹ retornà els drets que tenia a l'església de Sant Cristòfor de Fonolles; Guillem de Cervià⁶⁰ definí, a Santa Maria de la seu de Girona i a l'església de Sant Feliu de Celrà, una sagrera amb tots els censos i serveis, per set sous de plata, la qual dit Guillem havia reclamat a través del seu avi; Roc de Púbol i el seu germà Arnau⁶¹ retornaren un alou de Monells -empenyorat pel seu pare i que ells ara havien obtingut (o arrendat) a través de Dalmau de Peratallada i del seu fill- a Déu, a Santa Maria de la seu de Girona, a la canònica, al bisbe Berenguer i a Guillem de Peratallada, nebot del bisbe; Ponç de Palol i els seus germans Arnau, Ramon i Bernat⁶², amb el consell de Berenguer de Camps, el seu feudatari, i de Pere, germà d'aquest darrer, i amb el consentiment d'altres personatges, retornaren les tasques de la vila de Domeny, dins la parròquia de Sant Feliu de Girona, tal com manà Guillem Ponç, el seu difunt pare; Disposia de Mata i el seu fill Guillem⁶³ definiren el

⁵⁶ L'1 de maig de 1141 (1140). ADG, CC, pàg. 206; ACG, LLVCG, full 188 vers; ACG, LLVCG, full 189 recte.

⁵⁷ El 17 de març de 1143 (1142). ACG, pergamins, 241; ACG, LLGSM, full 21 vers.

⁵⁸ El 3 d'agost de 1133 (1132). ACG, pergamins, 223.

⁵⁹ El 20 de febrer de 1123 (1122). ADG, CC, pàg. 165-166; ACG, LLVCG, full 190 vers.

⁶⁰ El 19 de desembre de 1118 (1117). ACG, pergamins, 173.

⁶¹ El 3 de desembre de 1139 (1138). ACG, pergamins, 235; ACG, LLVCG, full 188 vers.

⁶² El 5 d'abril de 1139/1141. ADG, CC, pàg. 362-363.

⁶³ El 27 d'octubre de 1145 (1144). ADG, CC, pàg. 246.

mas de Trilla, en el qual vivia i treballava un tal Adam, i Vidal de Castanyet retornà a Santa Maria de la Seu i al sagristà Arnau el mas de Torderola, situat a la parròquia de Castanyet, a canvi de 15 sous⁶⁴.

Pel que fa a definicions relacionades amb l'estament eclesiàstic o monacal, Ramon de *Exunculo*, clergue i canonge de Sant Feliu (de Girona?)⁶⁵, definí al bisbe Berenguer de Girona la meitat d'un camp que tenia a la parròquia de Paret Rufí, sobre la vila de Domeny, i a canvi rebé vint sous; el clergue Pere de Celrà, fill de Bernat Guillem Poch⁶⁶, donà el violari (renda vitalícia) d'un alou situat a Celrà; així mateix, el clergue Berenguer, juntament amb els seus germans Bernat, Pere i Guillem de Pujals,⁶⁷ definiren a Déu i a Santa Maria de la seu de Girona, a través del bisbe Berenguer, els canonges i Guillem de Morrofred, una batllia, drets i censos.

També rebé una definició del monestir de Sant Joan de Ripoll, a través de l'abat Berenguer Arnau⁶⁸, que consistia en la canònica d'Ordis i el feu de Llebrers.

Fixem-nos que gairebé totes les restitucions estan fetes per laics i que els principals beneficiats són els estaments eclesiàstics. Hem de tenir en compte, però, que estem treballant amb dades que provenen majoritàriament d'arxius episcopals i, per tant, els clergues en són els principals protagonistes.

Permutes

Les permutes poden ésser de béns immobles, de drets, o de drets i de béns immobles al mateix temps. Pel tipus d'exemples que ens han arribat i la naturalesa d'allò que es permuta, els personatges implicats han de tenir pes econòmic i social. És a dir, que no tenim cap permuta entre pagesos.

N'hem trobat diversos exemples, com ara quan el bisbe Berenguer de Girona, amb els canonges⁶⁹, permutaren amb Bernat Guifré de Foixà i la seva família una terra alodial que era a la parròquia de Sant Joan de Foixà, entre el castell i l'església, a canvi d'una terra a la mateixa parròquia entre la sagrera i un pla; un cas similar ocorregué quan el bisbe Berenguer de Girona⁷⁰

⁶⁴ El 9 de novembre de 1140 (1139). ACG, LLGSM, full 93 vers-94 recte.

⁶⁵ El 31 de març de 1142 (1141). ADG, CC, pàg. 363-364.

⁶⁶ El 3 de juny de 1124 (1123). ACG, pergamins, 185; ADG, CC, pàg. 212-213.

⁶⁷ El 26 d'octubre de 1137 (1136). ADG, CC, pàg. 284-285.

⁶⁸ L'1 de març de 1129 (1128). ADG, CC, pàg. 171; ACG, LLVCG, full 192 vers.

⁶⁹ El 20 de juliol de 1128 (1127). ADG, carpeta còpies, doc. 17.

⁷⁰ El 15 de setembre de 1145 (1144). ADG, pergamins de la Mitra, calaix 15, la Bisbal, 26.

commutà amb Berenguer de Gualta i els germans d'aquest, Cabot i Bernat, un alou que consistia en un mas situat a la parròquia de Santa Maria de Gualta, a canvi d'un mas que era al terme de la parròquia de Santa Eulàlia de Cruïlles, i l'alou de Perduts, situat a la parròquia de Santa Maria de la Bisbal i a la de Cruïlles, i també⁷¹ el cas del bisbe Berenguer de Girona, que commutà amb Pere, prior de l'església de Santa Maria d'Ullà, i amb els frares, una terra que era dins d'aquesta parròquia per una altra situada al Jonquer, però no queda clar si el bisbe actuava en nom de la Seu o en interès propi.

En altres casos el que es permutava eren drets, com quan Umbert de Cruïlles⁷² donava a Déu, al bisbe Berenguer de Girona i als seus successors la tercera part de la tasca de Santa Maria de la Bisbal i les tasques de Sant Sadurní de Salzet i de Salelles, aquesta darrera dins Santa Eulàlia de Cruïlles, a canvi d'un feu que era d'Oliver.

També es podia donar el cas que s'intercanviessin propietats per drets, com va fer Dalmau de Peratallada, amb el consentiment d'altres personatges⁷³, quan permutà amb la Santa Església de Girona, amb el bisbe Berenguer i els seus successors l'església de Sant Climent, amb els seus drets i amb el cementiri, a canvi de rebre en feu una terra situada al lloc anomenat Torena.

El bisbe i la canònica donaren permís a Guifré Oleguer⁷⁴ per tal que permutés amb el canonge Ramon Albert unes cases que tenia al costat del campanar vell (de Santa Maria de Girona) a canvi d'unes altres situades a Anglès i a la ciutat de Girona. Guifré en devia ser l'arrendatari, ja que si la Seu li donà permís és perquè aquesta institució hi tenia algun dret i segurament n'era la propietària directa.

Fixem-nos que en totes aquestes transaccions hi actua el bisbe. Per tant, és possible que el dret o el permís final de permutar béns de la canònica recaigués sobre aquest personatge.

Penyores

Hem de tenir en compte que si la Seu deixava diners a canvi d'una penyora estava actuant com a prestador, aspectes que no es poden desvincular l'un de l'altre. Per això, encara que fos transitòriament, la Seu

⁷¹ El 23 d'agost de 1132 (1131) . ADG, CC, pàg. 178.

⁷² El 16 de juny de 1137 (1136). CC, pàg. 127-128; LLVCG, full 194 vers.

⁷³ El 24 de juliol de 1137 (1136). ADG, CC, pàg. 166-167; ACG, LLVCG, full 95 recte.

⁷⁴ El 9 de setembre de 1129 (1128). ADG, CC, pàg. 320-321.

podia disposar del bé empenyorat. Així, sabem que gaudí de la propietat d'un mas amb una borda i una feixa de terra que estaven situades a la parròquia de Sant Martí de Llémèna, al lloc anomenat Albareda, gràcies a una penyora de Berenguer Ramon de Corça⁷⁵ en la qual es reservava el dret de poder treballar dita borda. A canvi de tot això rebé vuit morabatins d'or.

Aquesta mateixa persona⁷⁶ empenyorà a la canònica de Santa Maria (de la seu de Girona) i al clergue Pere Sindreu un mas anomenat de Font, en el qual habitava Arnau Guifré, i un camp que era al costat del riu Llémèna, per vint-i-set sous de plata que el comprador havia de donar a l'esposa del difunt Berenguer Pere de Nerons. Això indica que la penyora es va haver de fer per pagar un deute.

Berenguer Ramon de Corça⁷⁷ feu una penyora amb la canònica de Santa Maria de la seu de Girona i amb bisbe Berenguer. Es tractava de la quarta part de les dècimes de la parròquia de Sant Martí de Llémèna a canvi de quaranta morabatins d'or. La canònica tenia el dret de cobrar dita quarta part de les dècimes fins que Berenguer Ramon hagués retornat els diners de la penyora. Aquest tracte sembla que durà poc, ja que el mateix mes Berenguer Ramon vengué a la Seu allò que havia empenyorat a canvi de quedar-se amb els quaranta morabatins d'or que li havien deixat⁷⁸ i així pagava el deute.

L'objecte que s'empenyorava no havia de ser físic sinó que també podien ésser drets. Així,⁷⁹ Galzeran de Sales, amb el consentiment de la seva esposa Arsèn, del seu fill Arnau Joan i del seu germà Bernat Joan, empenyorà a Déu, a Santa Maria de Girona i al bisbe Berenguer els drets d'alberga i d'aliments que tenia al terme de Sant Iscle de Bàscara per cent morabatins marins d'or.

En els exemples que ens han arribat, són els laics qui empenyoren béns a la canònica mitjançant el bisbe o algun dels seus membres, però no a l'inrevés.

⁷⁵ L'1 de gener de 1128 (1127). ACG, pergamins, 190.

⁷⁶ El 3 d'abril de 1129 (1128). ACG, pergamins, 194.

⁷⁷ L'11 d'abril de 1131 (1130). ACG, pergamins, 201.

⁷⁸ El dia 14. ACG, pergamins, 202.

⁷⁹ El 9 d'abril de 1139 (1138). ADG, CC, pàg. 92-93.

SORTIDES PATRIMONIALS

Com a conseqüència de permutes, i tal com hem vist en un apartat anterior, la Seu es va desfer d'un mas situat a la parròquia de Santa Maria de Gualta⁸⁰, d'una terra a la parròquia de Santa Maria d'Ullà⁸¹, d'un feu que era d'Oliver⁸² i del feu d'una terra situada al lloc anomenat Torena⁸³.

L'única sortida patrimonial a canvi de res que tenim documentada és quan la Seu donà l'església de Santa Cecília de Molló al monestir de Ripoll⁸⁴, tot i que la mantingué subjecta pel sínode.

La Seu podia protegir algú de forma aparentment gratuïta mitjançant la cessió temporal de béns en violari (renda vitalícia) tot i que, pels exemples que en tenim, qui la rebia era presumiblement gent de classe alta. En coneixem una en la qual el bisbe Berenguer de Girona i els canonges⁸⁵ concediren a Guifré Bernat del castell de Vileles una cessió en violari que consistia en la quarta part de l'església de Pineda, incloses les dècimes, amb la condició que no la donés en feu ni l'empenyores ni fes cap acord respecte d'ella amb cavallers o homes, ja que si ho feia ho perdria tot. Després de la mort de Guifré Bernat la canònica de Girona en recuperaria la propietat; així mateix, sabem que Berenguer Ramon de Corçà tenia dret de violari en un alou de la Seu situat a Sant Martí de Llémena⁸⁶.

Les sortides pecuniàries conegudes són per valor de 364,5 sous, 288 morabatins i 400 unces d'or⁸⁷. No hi incloem les dècimes ni les primícies, incomputables.

⁸⁰ ADG, pergamins de la Mitra, calaix 15, la Bisbal, 26.

⁸¹ ADG, CC, pàg. 178.

⁸² ADG, CC, pàg. 127-128; LLVCG, full 194 vers.

⁸³ ADG, CC, pàg. 166-167; ACG, LLVCG, full 95 recte.

⁸⁴ Entre els anys 1144/46. De Marca 1688, doc. 403, col. 1294-95.

⁸⁵ El 18 de desembre de 1115 (1114). ACG, pergamins, 159.

⁸⁶ L'any 1128 (1127). ACG, pergamins, 190.

⁸⁷ Sortides pecuniàries: set sous de plata a Guillem de Cervià per la restitució d'una sagrera (ACG, pergamins, 173; ADG, CC, pàg. 203; 1118/17 desembre 19); vuit sous en diners gironins i setze sous per una compra a Berenguer Guillem i família (ADG, CC, pàg. 283; 1130/29 gener 11); deu morabatins a Ermesèn com a conseqüència d'una restitució/definició (ACG, pergamins, 223; 1133/32 agost 3); cent morabatins (cinquanta en or i cinquanta en mules) a Bernat Joan i família per una restitució/definició (ACG, CC, pàg. 167-168; ACG, LLVCG, full 199 recte; 1142/43 juliol 4); deu mancosos morabatins d'or per restitució/definició de Ledgarda (ACG, pergamins, 177; 1120/19 febrer 14); vint-i-nou sous (tretze i setze) per compra a Nèvia i el seu fill Pere (ADG, CC, pàg. 283-284; 1129/28 novembre 28); cinc sous de diners gironins, setze sous i onze sous més per compres a Nèvia i als seus fills (ADG,

Pel que veiem, les sortides de patrimoni o de drets són mínimes. La cessió d'una església la podem considerar com a sortida però resta subjecta pel sínode, és a dir, que la Seu encara en pot treure algun benefici. En el cas dels violaris, com que són cessions temporals, a la mort de les persones titulars els drets passen directament a la Seu.

ESMENTS DE POSSESSIONS ANTERIORS

La documentació de 1113/14-1146/47 ens parla poc de les possessions anteriors que tenia la Seu però de vegades se n'esmenta alguna com a conseqüència de la seva explotació. Com a curiositat direm que trobem documentades propietats com ara l'església de Llampaias⁸⁸ i la de Sant Vicenç de Ruplà⁸⁹, l'alou de Santa Maria a Girona que incloïa el burg de Sant Feliu⁹⁰, el castell de Julià i els seus feus⁹¹, l'església i el castell de Sant Sadurn

CC, pàg. 281; 1130/29 gener 15); tretze sous de diners gironins, setze sous i quatre sous i mig per compres a Berenguer Guillem i família (ADG, CC, pàg. 236; 1131/30 febrer 25); cinc sous de diners per compra a Pere Bord i la seva esposa Raimunda i a Arnall i la seva esposa Maria (ADG, CC, pàg. 287; 1131/30 abril 1); cent cinquanta sous per compra a Bernat Adalbert i fills (ACG, pergamins, 212; ADG, CC, pàg. 227; ACG, LLVSG, full 193 recte-vers; suspecte; 1133/32 març 16); quinze sous de diners per una restitució/definició a Vidal de Castanyet (ACG, LLGSM, full 93 vers-94 recte; 1140/39 novembre 9); vint morabatins d'or per una restitució/definició d'Ermengarda i els seus fills (ADG, CC, pàg. 206; ACG, LLVCG, full 188 vers; ACG, LLVCG, full 189 recte; 1141/40 maig 1); vint sous de diners per una definició/restitució del clergue Ramon de *Exunculo* (ADG, CC, pàg. 363-364; 1142/41 març 31); vint-i-dos sous de diners per propietats retornades de Bernat Guifré de Foixà (ADG, carpeta còpies, doc. 17; 1129/28 juliol 20); penyores amb Berenguer Ramon de Corçà per valor de vuit morabatins d'or (ACG, pergamins, 190; 1128/27 gener 1), de vint-i-set sous de plata (ACG, pergamins, 194; 1129/28 abril 3) i de quaranta morabatins d'or (ACG, pergamins, 201; 1131/30 abril 11); cent morabatins marins d'or per una penyora a Galceran de Sales (ADG, CC, pàg. 92-93; 1139/38 abril 9), i quatre-centes unces d'or al comte Ponç Hug d'Empúries com a compensació per una restitució (ACA, Cancelleria, pergamins de Ramon Berenguer III, doc. 291; ADG, pergamins de la Mitra, calaix 8, n. 21; ACG, pergamins carpeta còpies, doc. 17, text segon; ACG, LLVCG, fulls 93 vers-94 recte; ACG, LLVCG, fulls 175 vers-176 recte; 1128 agost 27).

⁸⁸ ADG, pergamins de la Mitra, calaix 20, doc. 35, primer text; ACG, CC, pàg. 150.

⁸⁹ ADG, CC, pàg. 233.

⁹⁰ ACG, pergamins, 165; ADG, CC, pàg. 344-345. També a ACG, pergamins, 166; ADG, CC, pàg. 351.

⁹¹ ADG, pergamins de la Mitra, calaix 3, doc. 128; ADG, CC, pàg. 153-154; ADG, RC, full 153 recte i vers; ACG, LLVCG, full 146 vers.

de Salzet⁹², un mas a Sant Llorenç d'Adri⁹³ i un a Santa Maria de Gualta⁹⁴, la batllia de Paret Ruff⁹⁵, possessions a Celrà⁹⁶, al Mercadal de Girona⁹⁷, a Sant Joan de Foixà⁹⁸, censos a Ullà⁹⁹ i uns feus anomenats d'Oliver¹⁰⁰ i Torena¹⁰¹.

És evident que el llistat de possessions ha d'ésser més extens, ja que caldria incorporar-hi tots els béns rebuts des del segle IX fins ara, un inventari que s'escapa dels límits del nostre estudi i que no és el nostre objectiu.

CONCLUSIONS

La major part dels immobles que rep la Seu estan catalogats com a alous, és a dir, propietats plenes en les quals l'amo no paga rendes a ningú (Martí 1997). Aquesta tendència a acumular alous per part de les institucions eclesiàstiques no és exclusiva del segle XII sinó que també s'observa en èpoques anteriors (Martí 1997). De la resta de béns caldria destacar el grup format per terres i per masos.

El nombre de persones laiques que fan donacions en vida supera el de les persones de l'estament eclesiàstic, el mateix que passa en el cas de les deixes testamentàries. Trobem documentades escasses donacions a canvi de manteniment o protecció però, pels béns esmentats, aquests tractes s'havien de fer amb persones d'un determinat pes social i econòmic, és a dir, que aconseguir això no estava a l'abast de tothom. Les compres són minses i normalment els venedors passen a ésser llogaters.

Les restitucions i definicions ens constaten propietats en les quals la seu ha cedit a algú el dret de treballar-les o d'obtenir-ne un benefici a canvi d'un cens o renda i estan protagonitzades gairebé totes per laics. Les penyores, en canvi, són obtencions temporals d'un bé que la Seu haurà de retornar

⁹² ADG, pergamins de la Mitra, calaix 17, doc. 97.

⁹³ ACG, pergamins, 155.

⁹⁴ ADG, pergamins de la Mitra, calaix 15, la Bisbal, 26.

⁹⁵ ADG, CC, pàg. 372-373.

⁹⁶ ADG, carpeta còpies, doc. 20.

⁹⁷ ACG, pergamins, 204.

⁹⁸ ADG, carpeta còpies, doc. 17.

⁹⁹ ADG, pergamins de la Mitra, calaix 20, doc. 44, text primer; CC, pàg. 148; ACG, LLVCG, 209 recte.

¹⁰⁰ ADG, CC, pàg. 127-128; LLVCG, full 194 vers.

¹⁰¹ ADG, CC, pàg. 166-167; ACG, LLVCG, full 95 recte.

quan recobri els diners que ha deixat, tractes que, en el nostre cas, també només fa amb laics. Les permutes no alteren el nombre de propietats, ja que un bé que surt és substituït per un que entra i possiblement responen a reagrupacions territorials.

Vist això, podem afirmar que hi ha una tendència general a incrementar el patrimoni a través de donacions i només puntualment a través de compres. Les persones amb pes social i econòmic són les que, amb les seves cessions, fan incrementar els béns de la Seu, mentre que els camperols són els encarregats de fer-les funcionar a través d'algun tipus d'arrendament o cessió que els comporta el pagament de censos o rendes. És un model d'alt rendiment econòmic, perquè el cost d'obtenció del patrimoni és baixíssim o nul i els béns immobles són unidireccionals, ja que entren però rarament surten, és a dir, s'acumulen. Això fa que cada vegada la Seu disposi de més terreny en propietat dins del seu bisbat (i també fora) i que augmentin els guanys derivats de l'explotació immobiliària i, per tant, el seu poder econòmic. Així, el bisbe no tan sols és el cap espiritual d'una demarcació episcopal sinó que també és el cap visible d'una institució econòmica en constant creixement de la qual els canonges esdevenen administradors.

BIBLIOGRAFIA

- BAIGES, Ignasi; FELIU, Gaspar; SALRACH, Josep Maria (directors) (2010). *Els Pergamins de l'Arxiu Comtal de Barcelona, de Ramon Berenguer II a Ramon Berenguer IV*. Col. Diplomataris, vol. 48 al 51. Barcelona: Fundació Noguera.
- BELLÉS SALLENT, Joan (2008). *Llibre dels Judicis. Traducció Catalana Moderna del Liber Iudiciorum*. Barcelona: Parlament de Catalunya.
- BISSON, Thomas Noël (1988). *Història de la Corona d'Aragó a l'Edat Mitjana*. Barcelona: Ed. Crítica.
- CAMPRUBÍ SENSADA, Josep (2012). *La Catedral de Girona entre 1101 i 1144. Col·lecció Diplomàtica i Estudi Històric*. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona. Tesi doctoral consultable a <https://ddd.uab.cat/record/127773>.
- CAMPRUBÍ SENSADA, Josep (2016). "Santa Maria de la Seu de Girona a l'època del bisbe Bernat Umbert (1193/94-1110)", *Analecta Sacra Tarraconensia*. vol. 89. Barcelona: Editorial Balmesiana, pàg. 19-54.
- CAMPRUBÍ SENSADA, Josep (2017). "L'inexistent bisbe Ramon de Girona i les falses supeditacions comtals de l'església de Santa Maria de Besalú a Sant Ruf d'Avinyó (finals s. XI - inicis s. XII)", *Analecta Sacra Tarraconensia*, vol. 90. Barcelona: Editorial Balmesiana, pàg. 25-40.
- CAMPRUBÍ SENSADA, Josep (2019). "Berenguer Dalmau, bisbe de Girona (1113/14-1144/1145): les seves funcions com a cap espiritual, com a testimoni dels

- comtes de Barcelona i com a jutge”, *Afers*, vol 34, n. 92. Catarroja, pàg. 227-254.
- CAMPRUBÍ SENSADA, Josep (2021). “Explotació del patrimoni immoble conegut de la Seu de Girona a l'època del bisbe Berenguer Dalmau 1113/14-1144/45”, *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, vol. 62, Girona, pàg. 67-80.
- CAMPRUBÍ SENSADA, Josep (2022). “Com datar documents altmedievals del nord-est peninsular ibèric (actual Catalunya). El sistema Camprubí 2022 de datació documental”, *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, vol. 63.
- DE MARCA, Pere (1688). *Marca Hispanica Siue Limes Hispanicus*. París. Reeditat el 1972 a Barcelona: Ed. Base.
- FERRER GODOY, Joan (2009). *Diplomatari del Monestir de Sant Joan de les Abadesses (975-1273)*. Col. Diplomatari, vol. 43. Barcelona: Fundació Noguera.
- MARQUÈS PLANAGUMÀ, Josep Maria (1993). *Cartoral, dit de Carlemany, del Bisbe de Girona (s. IX-XIV)*. Col. Diplomatari, vol. 1. Barcelona: Fundació Noguera.
- MARQUÈS PLANAGUMÀ, Josep Maria (1984). *Pergamins de la Mitra (891-1687)*. *Arxiu Diocesà de Girona*. Monografies, n. 10. Girona: Institut d'Estudis Gironins.
- MARQUÈS PLANAGUMÀ, Josep Maria (1995). *Escriptures de Santa Maria de Vilabertran (968-1300)*. Col. Monografies Empordaneses, n. 1. Figueres: Institut d'Estudis Empordanesos.
- MARQUÈS PLANAGUMÀ, Josep Maria (1997). *Col·lecció Diplomàtica de Sant Daniel de Girona (924-1300)*. Col. Diplomatari, vol. 12. Barcelona: Fundació Noguera.
- MARTÍ BONET, Josep Maria; MARQUÈS PLANAGUMÀ, Josep Maria (2006). *Historia de las Diócesis Españolas*. Barcelona, Terrassa, Sant Feliu de Llobregat, Girona. Vol. 12. Madrid: Biblioteca de Autores Cristianos.
- MARTÍ CASTELLÓ, Ramon (1997). *Col·lecció Diplomàtica de la Seu de Girona*. Col. Diplomatari, vol. 13. Barcelona: Fundació Noguera.
- MARTÍ, Ramon (1997). “L'alou a la documentació catalana d'època comtal: solució d'un problema historiogràfic genèric”, *La vida medieval als dos vessants del Pirineu. Actes del 4t curs d'Arqueologia d'Andorra*. Andorra: Patrimoni Cultural, pàg. 28-60.
- MERINO, Antolín; DE LA CANAL, José (1819). *España Sagrada*. Tomo XLIII, tratado 81. Madrid: Imprenta de don José del Collado.
- MONSALVATJE FOSSAS, Francisco (1901). *Colección Diplomática del Condado de Besalú*. Vol. XI. Olot: Imprenta de Juan Bonet.
- MONSALVATJE FOSSAS, Francisco (1902). *Colección Diplomática del Condado de Besalú*. Vol. XII. Olot: Imprenta de Juan Bonet.
- MONSALVATJE FOSSAS, Francisco (1907). *Colección Diplomática del Condado de Besalú*. Vol. XV. Olot: Imprenta de Juan Bonet.
- MONSALVATJE FOSSAS, Francisco (1917). *Los Condes de Ampurias Vindicados*. Vol. XXV de la seva obra. Olot: Imprenta y librería de Ramon Bonet.
- ORDEIG MATA, Ramon (1997). *Les Dotalies de les Esglésies de Catalunya (segles IX-XII)*. Vol. II, segona part. Vic: col·lecció Estudis Històrics.
- ORDEIG MATA, Ramon (2001). *Les Dotalies de les Esglésies de Catalunya (segles IX-XII)*. Vol. III, primera part. Vic: col·lecció Estudis Històrics.
- PLADEVALL FONT, Antoni (2007). *Història de l'Església a Catalunya*. Barcelona: Editorial Claret.

- PÉREZ GÓMEZ, Xavier (1998). *Diplomatari de la Cartoixa de Montalegre (segles X-XII)*. Col. Diplomatari, vol. 14. Barcelona: Fundació Noguera.
- UDINA ABELLÓ, Antoni (2001). *Els Testaments del Comtes de Barcelona i dels reis de la Corona d'Aragó de Guifré Borrell a Joan II*. Col. Textos i documents, vol. 33. Barcelona: Fundació Noguera.